

P R
O S T
O R

Alexandr Mitrofanov Mrázík s pendrekem v ruce

**Proč je současné Rusko takové
a proč nemůže být jiné**

Je beznadějně doufat ve změnu Ruska k lepšímu, když to lepší budeme chápat jako přibližování se euroatlantické demokracii. Snažil jsem se v této knize vysvětlit, proč si myslím, že na to již nemá Rusko „Lidi“. Může si za to samo, ale během záchvatů imperiální horečky, kterým podléhají kremelští vůdci a s nimi značná část obyvatelstva, vždy hrozí, že to odnesou nevinní v jiných částech světa. Včetně nás v Česku. Mnozí, kteří v to nevěřili, se snad přesvědčili, že to tak je, po odhalení kauzy Vrbětice.

**P R
O S T
O R**

**P R
O S T
O R**

Alexandr Mitrofanov

P R
O S T
O R

Alexandr
Mitrofanov

**Mrazík
s pendrekem
v ruce**

Proč je současné Rusko takové
a proč nemůže být jiné

PRAHA | 2022

Knihu finančně podpořilo Ministerstvo kultury České republiky

MINISTERSTVO
KULTURY

Druhé, rozšířené vydání

© Alexandr Mitrofanov 2021, 2022

© PROSTOR 2022

ISBN 978-80-7260-517-0

„Čert mi byl dlužen, narodit se v Rusku s duší a talentem!“

A. S. Puškin

„Samozřejmě pohrdám svou vlastí od hlavy k patě – ale
mrzí mě, když se mnou tento pocit sdílí cizinec.“

A. S. Puškin

„Ubohý národ, národ otroků, odshora až dolů jsou všichni
otroci.“

N. G. Černyševskij

Obsah

Úvod		11
Část první	Rebel Navalnyj	21
Část druhá	Kořeny zla	67
Část třetí	Umírání a šíření mrtvolného jedu	153
Závěr		183
Plnou parou do minulosti. Doslov k druhému vydání		188
Poznámky		198
Seznam citovaných děl		198

Úvod

Jsem už pamětník. OK boomer. Koho to zajímá?

Pamětník může být otravný dědek, který sedí celý den u počítače, když už jsou ty hospody kvůli covidu zavřené, a trousí jedovatou slinu, jak jsou všichni kolem blbí a jak to bylo za jeho mladých let lepší.

Já jsem ale pevně přesvědčen, že za mých mladých let to lepší nebylo. Naopak. Bylo to mnohem, pro zoomery až nepředstavitelně horší. Ne proto, že jsou mladší. Proto, že měli to štěstí, že doby podobné mému dětství a mládí nezažili.

Takže vás teď začnu zásobovat historkami ze svého ponurého dětství a rdoušeného mládí? To ne. Byl jsem vyzván, abych sepsal svůj pohled na jev, který není z dávných dob. I když takhle se to vlastně říct nedá. On z těch dávných a dokonce pradávných dob pochází, ale zároveň ovlivňuje

naši současnost. Zoomery stejně jako boomery a kohokoliv dalšího.

A co s tím má přece jen do činění mé dětství a mládí? A také zralý věk a počínající stáří? Hodně. Protože psát mám o tom, co je to ruský faktor v našem životě. Je to pro českou společnost Mrazík s Nastěnkou, anebo Mráz z Kremlu?

Fakt, že se ruské téma do českého života doslova dere, nemůže nikdo pozorný popřít. Pamatuji si – od toho jsem ostatně pamětník –, když bylo vše ruské (tehdy sovětské) povinnou a shora diktovanou součástí rituálů, které v Československu zavedli komunisté po roce 1948.

Vybavuji si i jeden z tehdejších vtípů: „Do družstva tělesně vadných (což bylo označení invalidů z výrobního družstva Drutěva) přichází na návštěvu delegace ze SSSR. Místní soudruzi ji provádějí provozem a říkají: ‚A tady vidíte heslo, kterým se řídíme v práci i v životě!‘ Sovětsští soudruzi zvednou zrak a nad výrobní linkou visí obrovský transparent s nápisem: Sovětský invalida, náš vzor!“

Člověk, který mi tento vtíp před mnoha lety vyprávěl, ale přísahal, že to není vtíp, nýbrž skutečná příhoda. Možné to je. Čeští a slovenští komunisté sice nešli tak daleko jako jejich polští soudruzi, kteří kvůli nápodobě ruštiny zavedli dokonce nové oslovení *wy* místo *panie*, které nemělo v polském jazyce co dělat, jenže například historika o Čechovi jako poleno z dob vládnutí komunistů, který nechtěl být Josef Veselý, ale Josef Blagonravov, protože příjmení převzal po své ženě, je pravdivá.

Po listopadu 1989 a zvláště po odchodu sovětských vojsk z území Československa (poděkování patří zejména žijícímu Michaelu Kocábovi a již nežijícímu Pavlu Dostálovi) se nějaký čas zdálo, především po rozpadu Sovětského svazu, že tamní a vůbec východní končiny již Čechy zajímat doopravdy nemusí.

Rusko živořilo, a zároveň k nám čas od času docházely jakési mlhavé zprávy, že se tam přece jen něco pohnulo směrem od komunistického samoděržaví. Snad dokonce k demokracii.

Hlavně se ale takového Ruska už nikdo, na rozdíl od dob, které předtím trvaly po dvě generace, rozhodně bát nemusel. Mělo co dělat samo se sebou, aby přežilo držkopád po zhroucení reálného socialismu.

Francis Fukuyama tehdy napsal, že nastává konec dějin, což většina lidí, kteří věděli, kdo to je a co napsal, pochopila tak, že už na světě bude jen liberální demokracie. Mnozí si to přeložili jako učitel Hájek z filmových *Básníků*, že dál nás čekají jen samá pozitiva a sociální jistoty. V této blahosklonné náladě se jaksi automaticky předpokládalo, že přechod k demokracii nemine ani to Rusko, jen je mu třeba dát nějaký čas a taky samozřejmě pomoci morálně a hlavně materiálně. Což zrovna Československo, respektive Česko příliš aktivně nedělalo, ale takové Německo nebo Spojené státy americké ano.

V těchto zemích nemohli ve své západní zabeđenosti vůbec tušit, že tím pokládají časovanou bombu, která vybuchne o pár desítek let později. Průměrný Rus tehdejší západní pomoc tiše nenáviděl, protože ji vnímal jako urážku své veliké země a osobně své schopnosti poradit si se životem. Nenáviděl, ale nechtěl chcípnout hlady, proto ji bral. Tak se jí aspoň vysmíval. Kuřecí stehna z Ameriky překřtil na Bushovy nožky. Sice je ohlodával, ale přitom symbolicky ponižoval tehdejšího amerického prezidenta.

Tento pocit ponižení velkého národa se nevytratil ani po letech. Koncem ledna 2021 jeden z lidí, kteří se pokládají za progresivnější část společnosti, literární vědec, publicista a spisovatel Dmitrij Bykov s neskrývaným pohrdáním mluvil o tom, že jeho stará matka dostala v rámci této pomoci lodičky s flitry. V podtextu zaznělo, že za to mohli ti hodní, ale úplně pitomí Američani.

Někdejší marxistický národohospodář, později přední pracovník ekonom Jegor Gajdar, který byl za prezidenta Borise Jelcina krátký čas úřadujícím ruským premiérem a strůjcem reformem, které sice bolely, ale díky nimž začali mít Rusové poprvé

v dějinách obchody plné zboží, však v knize *Gibel imperii* (Zánik impéria, 2006) zveřejnil dokumenty tehdejších sovětských vládnoucích úřadů, z nichž jasně vyplývalo, že by po pádu reálného socialismu nastal v Rusku bez pomoci Západu hladomor.

Gajdar ale nebyl v zemi populární. Uvolnil ceny a nechal volný průchod trhu. To se většině obyvatel nelíbilo. Také pod tlakem komunistů a postkomunistů v parlamentu ve funkci dlouho nevydržel, Jelcin ho odvolal. Když o několik let později za nevyjasněných okolností zemřel, nejspíše byl otráven, nevyvolalo to v Rusku žádný větší smutek.

Zato se ke konci devadesátých let a začátkem nového století vytvořil konsensus ohledně nového ruského hrdiny této doby. Přispěla k tomu dvojice filmů *Brat* (Bratr) a *Brat 2* (Bratr 2) režiséra Alexeje Balabanova. Hlavní roli zahrál Sergej Bodrov, který se stal absolutním miláčkem publika a zároveň sexsymbolem.

První snímek vypráví o mladíkovi, který se po válce v Česku vrací do svého rodného maloměsta, kde žije s nepřiliš chytrou a nepřiliš pořádnou matkou (otec byl kriminálník a zabili ho kumpáni ve vězení). Dostává se tady do rvačky, v níž má sice pravdu, jenže naráží na místní poměry, kterým se nemůže jako jednotlivec postavit. Má štěstí, vyšetřuje ho bývalý kamarád jeho táty, který ho nezavře, ale dá mu radu, aby někam zdrhl.

Matka mu radí, aby jel za starším bráchou, který je velká šajba v Petrohradu. Bratr je ale nájemný vrah a který zrovna prochází složitým konfliktem s jinou částí mafie. Mladší brácha, který se jmenuje Danila, je sice polodebilní, co se sociální inteligence týče, je to otevřený antisemita a xenofob, ale je bezvadnou mašinou na zabíjení a je celkově moc milý.

Dále se rozvíjí jeho příběh, kde vraždí na potkání, aniž hne brvou, a když na konci příběhu zjistí, že sice všechny zamordoval, ale jeho vlastní brácha ho prásknul, bratrovi odpouští, protože je to bratr, jen ho posílá za matkou zpět do rodného maloměsta.

Ve druhém filmu se Danila vypraví do USA, aby zabil tamního podnikatele, který údajně v Rusku nechal zavraždit jeho kámoše ze služby v Čečensku. Ve skutečnosti tento Američan nic takového neudělal. Po různých peripetiích, v nichž se to hemží Danilovým a režisérovým antisemitismem, rasismem, násilím a opěvováním „prostého ruského kluka“, sdělí Danila podnikateli: „Víš, Američane, síla není v penězích. Síla je v pravdě.“ A zabije ho.

Danila se stal národním hrdinou a hloubku zakořenění tohoto typu v ruské povaze dokazují dvě věci, které se udály později.

V roce 2014, už po anexi Krymu a zahájení války s Ukrajinou na Donbase, prohlásil prezident Ruské federace Vladimir Putin v rozhovoru s novináři toto: „Jsme prostě silnější než kdokoli jiný. Protože jsme v právu. Síla je v pravdě.“

V lednu 2021 se do Ruska po léčení v Německu poté, co byl otráven v Rusku jedem z rodiny novičoků, vracel letadlem Alexej Navalnyj se svou ženou Julií, která je, co se týče názorů a pohledu na svět, s manželem vždy zajedno. Julie si pečlivě nastavila mobil na selfie video a pomalu pronesla: „Chlapečku, přines nám vodečku. Vracíme se domů.“

Chce to dešifrovat, k čemu se vlastně přihlásila. Protože zopakovala poslední slova, která zazní ve filmu *Bratr 2*. Pronáší je ruská prostitutka, kterou v USA vykořisťovali odporní černošští pasáci a kterou Danila se svým velkým ruským srdcem vytáhl z amerického pekla a vrací ji na posvátnou ruskou půdu.

Navalnyj tak naznačil, že se od Putina v některých věcech vůbec neliší.

K tomu se ještě vrátíme později. Teď jen poznamenám, že jsme se dostali ke spouštěči, bez něhož by tato kniha nevznikla. Staly se jím události v Rusku konce roku 2020 a začátku roku 2021 spojené především se jménem Alexeje Navalného, ale zdaleka nejen s ním. Zároveň u české veřejnosti, která z větší části v naprostém šoku pozorovala brutální řádění Putinových ozbrojenců proti vlastním spoluobčanům, protože

o současném Rusku nic nevěděla, vzbudilo zájem váhání vlády ČR, komu má svěřit dostavbu jaderné elektrárny Dukovany.

Dokonce i lidem, kteří politické dění v Česku nesledovali dvakrát pozorně, začalo být nápadné, s jakou urputností odmítá premiér Andrej Babiš a vicepremiér Karel Havlíček být pouhý náznak, že je lapsus zařadit na listinu uchazečů firmy ze dvou totalitních států, které se chovají vůči Česku nepřátelsky – Číny a Ruska.

Babiš nakonec začal připouštět, že čínskou firmu lze vyškrtnout ze seznamu potenciálních dodavatelů. Ale u Ruska se vzpříčil. A Havlíček, který jak známo dokázal být najednou vicepremiérem, ministrem průmyslu a obchodu, ministrem dopravy a českým rekordmanem v nespánku, svým postojem v této věci ztělesňoval rčení „přes to nejede vlak“. Dělal, že zvěrstva, která zrovna v té době páchal na ulicích ruských měst Putinův režim, vůbec neviděli.

Co je to tedy za zemi, která dokáže na dálku hypnotizovat nejvyšší české politiky jako hroznýš králíka, kladli si otázku mnozí obyvatelé České republiky, kteří už dlouho věděli, že prezident Miloš Zeman přebývá léta v prokremelské anabíóze, a stihli si na tento přírodní úkaz dokonce zvyknout, jako si člověk zvyká na těsné boty, když zrovna nemá na jiné. Najednou se z mlhy nevědění přibližovalo jakési záhadné, nesrozumitelné, obrovské a ne moc milé Rusko, k němuž byli vázáni nepochopitelným politickým erotismem činitelů, kteří měli v ruce možnost zapůsobit na životy všech v Česku, a to i tak, že by tyto životy mohli citelně zkazit či zničit.

V té době jsem už několikátým rokem podle míry svých schopností přibližoval dění v Rusku online svým followerkám a followerům na Twitteru a každý pátek jsem přispíval do Rádia ČRo Plus komentářem o aktuálních událostech v této zemi. Když se napnuly současně všechny struny zájmu, které jsem popsal před chvílí, obrátil se na mě člověk, který může za to, že tato kniha vznikla. Jestli budete mít dost zájmu

a trpělivosti, abyste ji dočetli až do konce, bude to on, komu pak můžete děkovat, anebo nadávat.

Zkrátka a dobře, jednoho dne se mě Jiří Pehe zeptal, zdali bych nechtěl o současném Rusku napsat knihu. Příliš se mi nechtělo. Jenže když se na Jiřího popud ozval Aleš Lederer a začal se mnou mluvit o možnosti vydat podobnou věc v jeho nakladatelství PROSTOR, řekl jsem si, že ať už bude takové dílko nakonec dobré, nebo špatné, bude moje a nikdo jiný ho nedokáže sepsat tak jako já.

Velké díky patří mé ženě Markétě a synovi Danielovi, kteří si rukopis přečetli a měli spoustu správných připomínek. Libor Dvořák dohlédl na obsah i formu zkušeným okem jednoho z nejlepších českých rusistů, čímž rukopis vylepšil. I jemu patří mé poděkování.

Byla v tom ještě jedna okolnost, která mě postrčila k souhlasu. Můj život se poskládal tak, že stejně dobře znám českou a ruskou společnost, českou a ruskou realitu, českou a ruskou mentalitu. Jenže tu českou část v Česku přirozeně ovládá kde-kdo. Zato je jen málo lidí, lze je spočítat na prstech jedné ruky, kteří by byli schopni vysvětlit Čechům zvláštnosti ruského prostoru s přihlédnutím k tomu, jak vnímá svět česká povaha.

Žádná z těchto letor není ani lepší, ani horší. Jsou ale často natolik odlišné, že bez tlumočnicka jsou pro tu druhou stranu naprosto nepochopitelné. Vznikají z toho tisíce nedorozumění a dost často i velká rozmrzelost. Rusům ať vysvětluje Česko a Čechy někdo jiný, pokud se na to cítí. Já jsem se ale v životě tolikrát setkal s nemožností rychle, jedním slovem, větou nebo odstavcem rozšifrovat některé ruské jevy, osoby a události, že jsem si řekl, že by bylo hloupé nechat si ujit jedinečnou šanci, jak se o to pokusit na větší ploše.

Žádný autor nedokáže překročit svůj stín. Nemůže udělat něco, co nemá v intelektuální výbavě, co se neshoduje s jeho vnímáním světa a také s tím, jak je zvyklý psát své texty. Kdybych si usmyslel, že tuto knihu budu koncipovat

vědecky, umřel bych po prvních deseti minutách podobného sebetřýznění. Prostě na to nemám a nebavilo by mě to. Proto v této knize prosím nečekejte souvislý výklad ruských a sovětských dějin do šířky a do hloubky. Jen jsem si uložil dobrat se kořenů dnešního Ruska v nejviditelnějších projevech jeho establishmentu a takzvaných obyčejných lidí.

Ostatně existuje mnoho výborných knih slovných historiků, kteří se zabývali Ruskem nebo Sovětským svazem. I v češtině jich lze najít spousty. Zvláště působivá je fundamentální práce ruských historiků pod vedením profesora Andreje Zubova o ruských dějinách 20. století.¹ Autoři měli štěstí, že stihli své dílo vydat těsně před koncem liberálnějšího období spojeného s prezidentstvím Dmitrije Medveděva (2008–2012). V pozdějších letech by se setkali s palbou obviňování, že napomáhají nepřátelům Ruska, a jen stěží si lze představit, že by tato kniha vyšla. Je moc dobře, že byla přeložena do českého jazyka.

Mně se poštěstilo být na shromáždění v pražské Slovanské knihovně, kde profesor Zubov prezentoval ruské vydání českým slavistům a také početnému publiku z řad pražských Rusů. Začalo to důstojně, ale záhy se to zvrhlo ve výkřiky starších žen a mužů, že Zubov je vlastizrádce. Nejvíce se mi vryla do paměti zralá dáma, která křičela: „Rusko je naše matka! Matku si nevybíráme! I když je odporná, stejně ji musíme milovat a před všemi nepřáteli bránit!“

Nebylo sice zřejmé, proč tedy dotyčná dlí tak daleko od strádající matky vlasti a podle všeho se nechystá k návratu, aby ji bránila vlastním tělem. Zato byla mimořádně energická. Hned se mi vybavila atmosféra povinných pracovních, komsomolských či odborářských schůzí, které jsem svého času absolvoval v SSSR. Tato paní dokonale naplňovala typ aktivistické vlastenky. Tehdy to byla vlastenka sovětská, jenže později přepřáhla a začala hájit tradiční ruské hodnoty se stejným zápalem čarodějnice třetí kategorie.

Profesor Zubov marně odpovídal, že nejdůležitější je pravda a že nemůžeme utajovat ani pravdu nejstrašnější, dokonce ani když se týká naší rodné země, protože kvůli událostem, které se tak dlouho tutlaly, byly fyzicky zlikvidovány miliony nevinných lidí, kteří z velké části tvořili zlatý fond Ruska, jehož ztráta je nevratná. A že Rusko jako následník Sovětského svazu nese velkou vinu před národy jiných zemí, které bolševický režim zaváděl na scesti, znásilňoval a vraždil.

Byl to dialog, v němž jedna – agresivní – strana neměla seběmenší chuť vyslechnout si uvážlivé argumenty strany druhé. Tehdy jsem si to ještě naplno neuvědomil, ale byl to v kostce věrný obrázek ruské společnosti začátku 21. století. Toto rozložení sil však nevzniklo náhodou nebo sledem historických okolností, které nedokázal nikdo předpovědět. Naopak. Byla v tom železná logika, která vyplynula z celého chodu ruských dějin.

Chtěl bych se pokusit tuto logiku ukázat, postupně provést čtenáře cestičkami či širokými silnicemi, po kterých se tyto dějiny tu pomalu, tu úprkem pohybovaly. Třeba pak ubude lidí, kteří se mě stále ptají, tváří v tvář zvěrstvům a bizarnostem, které dnes mají možnost vidět z Ruska v přímém přenosu, mají-li takové přání, jak je něco takového možné. Neznáme to, nechápeme to, jak mohou být tamní lidé takoví, prší jejich reakce, které jsou často na hranici nebo i za hranicí šoku. Ale v tom, jací jsou obyvatelé Ruska a co dělají, jsou hluboké zákonitosti.

A protože chci postavit tento výklad nejen na historických faktech, ale také na svých vlastních zkušenostech, které se budou hodit pro ilustraci toho kterého tématu, vzdávám se jakékoli vědeckosti či akademičnosti. Bude to moje výpověď, můj pohled na tento fenomén, můj, jak se říká při projednávání žalob na ochranu osobnosti, hodnotící soud.

Vůbec si nedělám nárok, že je jediný správný. Ale je můj a je podložen několika desítkami let různorodých zkušeností.

Část první

Rebel

Navalnyj

Z monitoru prýští novičok

Což o to, okolnosti otravy Alexeje Navalného, k níž došlo v srpnu 2020 v sibiřském Tomsku, by samy o sobě vydaly na slušnou detektivku, nebo spíš thriller. Politik, který se kácí na podlahu letadla, svíjí se v křečích a po upadnutí do bezvědomí vydává strašidelné zvuky svědčící o nesnesitelné bolesti – a tisíce, možná miliony lidí po celém světě, kteří ve chvíli, kdy se na tyto záběry na svých telefonech, tabletech nebo počítačích dívají, nemají žádnou jazykovou bariéru, protože bolestí křičí všichni stejně – to je napětí, které připoutá k tomuto příběhu na víc než jednu minutu.

Vystačí to na alespoň letmý zájem o další zprávy: Navalnyj málem umřel v dalším sibiřském městě, Omsku, kde letadlo, v němž upadl do bezvědomí, nouzově přistálo. Byl svou statečnou ženou Julií doslova vyrván ze spárů ruských